

THE HISTORICAL PERCEPTION OF THE TREATY OF TRIANON ON THE PAGES OF EDUCATIONAL TEXTS

[HISTORICKE VNIMANIE TRIANONSKEJ ZMLUVY NA STRANKACH EDUKACNZCH TEXTOV]

Martin Hetenyi – Adriana Kickova

doi: 10.18355/PG.2020.9.2.11

Abstract

The article presents the historical perception of the Treaty of Trianon from 1920 with emphasis on educational texts of (Czech-) Slovak textbooks. The attention of the authors is especially focused on the current state, which reflects the different perceiving of this subject in Slovakia compared to the perceptions of this topic in Hungary. Considering the close links between history didactics and historiography, the authors offer an insight on the subject's reflection in scientific circles, as well as an outline of possible outcomes and perspectives for presenting this differently perceived issue in history teaching as well as provide a platform for future historical research.

Key words

Slovak and Czech history textbooks, historical perception

Abstrakt

Príspevok predstavuje historické vnímanie Trianonskej zmluvy z roku 1920 s dôrazom na učebné texty (česko-slovenských učebníc. Pozornosť autorov sa osobitne zameriava na súčasný stav, ktorý odráža odlišné vnímanie tohto dokumentu na Slovensku v porovnaní s vnímaním dokumentu v Maďarsku. Vzhľadom na úzke väzby medzi didaktikou dejepisu a historiografiou ponúkajú autori pohľad na reflexiu dokumentu vo vedeckých kruhoch, ako aj náčrt možných výstupov a perspektív pre prezentáciu tohto rôzne vnímaného problému vo výučbe dejepisu. Zároveň poskytujú platformu pre budúci historický výskum.

Kľúčové slová

slovenské a české učebnice dejepisu, historické vnímanie

Úvod

Historickým údelom krajín a regiónov je zrod a zánik rôznych foriem štátnych zriadení. Jednou z posledných zásadných zmien v strednej Európe bola deštrukcia Rakúsko-Uhorska v roku 1918 a na jej základe prerod geopolitického usporiadania v podobe vzniku nových štátnych útvarov. Neuspokojivé riešenie požiadaviek všetkých národných a národnostných entít, ktoré žili v rámci habsburskej monarchie, okrem iného umožnil zrod Československej republiky (ďalej ČSR). Hoci si tento stav mnohí priami aktéri nechceli pripustiť, čoskoro bolo jasné, že Trianonská mierová zmluva z júna 1920 potvrdzuje hranice maďarského štátu a okolitých štátov, sa

neodškripiteľne zaradí k prelomovým historickým udalostiam strednej Európy. S vytýčením nových hraníc priamo súvisela skutočnosť, že asi polovica etnických Maďarov zostala nútené žiť mimo rámce Maďarska. Rovnako ako Uhorsko aj nová Československá republika musela čeliť etnickým problémom. Počet obyvateľstva maďarskej národnosti v dôsledku prirodzeného návratu časti pomadžarčeného obyvateľstva k pôvodnej slovenskej národnosti, ale aj asimilačnej politiky štátu a migrácie, v medzivojnových cenzoch postupne klesal. Už počas roku 1920 došlo k markantnej migračnej vlně príslušníkov maďarskej menšiny. Pre existenčné problémy a pre nezloženie sľubu vernosti novej republike ju muselo opustiť 105 tisíc Maďarov. Československé úrady odmietli udeliť vyše 40 tisícom Maďarov štátne občianstvo (Sprocha et al., 2016: 143).

Maďarské obyvateľstvo rozhodnutie mocností o tom, že sa stalo menšinou s nejasnou perspektívou, zväčša chápal ako krivdu. Vniknutý stav vnímali ako národnú tragédiu. Dôsledkom toho bolo, že sa stotožňovalo s požiadavkami maďarských politických reprezentácií na revíziu hraníc. Tým sa maďarská menšina dostávala do konfliktu s integritou štátu, v ktorom žila. O utíšenie situácie sa navyše cielene neusilovala ani štátna moc medzivojnovovej ČSR, ktorej propaganda účelovo akcentovala, že rozchod s Rakúsko-Uhorskom neznamena rozchod s vlast'ou, ale s macošským nepriateľským štátnym útvarom (Arpas, 2017: 235).

Životné podmienky života a identita maďarskej menšiny boli v medzivojnovom Československu upravené právnymi normami, ktoré zaručovali občiansku rovnoprávnosť, politickú sebarealizáciu, školské vzdelávanie a kultúrny život v materinskom jazyku, pričom štát preferoval občianske princípy. Na základe jazykového zákona z 29. februára 1920 sa na školách pre príslušníkov národnostných menšín vyučovalo v ich jazyku, rovnako aj ich kultúrne inštitúcie sa spravovali v jazyku menšiny. Maďarská menšina tieto práva plne a intenzívne využívala. Problémy vo vzťahu k maďarskej menšine sa prejavili predovšetkým v hospodárskej a sociálnej oblasti. Ako neprávosť vnímali maďarskí obyvatelia tiež personálnu politiku vo verejnej správe, otázku štátnej príslušnosti či zákaz používania vlastných národných symbolov (Attila, 2010: 313).

Predstavitelia maďarskej menšiny v Československu zareagovali na sled udalostí – rovnako ako budapeštianske vlády – presadzovaním iredentistickej koncepcie vzťahu voči republike. Po nástupe Hitlera k moci v Nemecku sa Budapešť pridala k jeho stratégii smerujúcej k zlikvidovaniu „neželanej“ republiky. V jednotnom postupe s nemeckými nacistami maďarská vláda zahalila svoje územné požiadavky do starostlivosti materského národa o maďarskú menšinu (Deak, 1990 : 21). Vzhľadom na vojenskú slabosť Maďarska ostal jedinou možnosťou boj na poli diplomacie podporovaný diverznými činmi. Mocenské zmeny v Európe z konca tridsiatych rokov umožnili Hitlerovi vyriešiť „československú otázku“ a ovplyvnili aj podobu slovensko-maďarských vzťahov. Cesta k revízii hraníc sa Maďarsku otvorila po mnichovskom diktáte. Na základe rozhodnutia, podpísaného 2. novembra 1938 vo Viedni, Slovensko do ôsmich dní

odstúpilo územie s rozlohou vyše 10 tisíc km².¹ Viedenská arbitráž bola jednou z kľúčových udalostí konca 30-tych rokov vo vývoji strednej Európy (Adam, 1965 : 881-882). Arbitrážne rozhodnutie malo vážne dopady nielen na destabilizáciu slovensko-maďarských vzťahov, ale aj na formovanie sa politického režimu na Slovensku, pretože potvrdilo Maďarsko v pozícii celospoločenského nepriateľa Slovákov, čo zároveň umožňovalo posilniť totalitné prvky ľudáckeho režimu.

Trianon v novších stredoškolských učebniciach na Slovensku

Na vytváraní rozmanitých vnímaní do značnej miery participovalo a zaiste i bude participovať školské vzdelávanie. Trianon, Viedenská arbitráž rovnako aj ďalšie problematické okruhy slovensko-maďarských vzťahov, možno zaradiť v dejepisnom vyučovaní medzi náročné témy (Benes, 2015: 289-326). Keďže základnou studnicou vedomostí sú textové pomôcky, je na mieste pozrieť sa bližšie, ako je tomu v prípade vzťahu k skúmanej téme v učebniciach, z ktorých sa na Slovensku postupne učilo. Funkciu a význam učebnic dejepisu vo vzťahu k žiakom i pedagógom vytýčili v minulosti viacerí poprední didaktici.² Štúdia maďarského literárneho historika pôsobiaceho na Slovensku Barnabáša Vajdu o téme Trianonu v československých učebniciach dejepisu, poukazuje, že v učebniciach prvej ČSR sa dôraz kládol na príbeh úspechu Československa po prvej svetovej vojne, a hoci téma Trianonu nepatrila medzi dominantné témy, bola prítomná s tendenciou vytvorenia pozitívneho predobrazu budúcnosti Maďarov v tomto štáte. Po roku 1945 bol Trianon v Československu – rovnako ako v Kádárovom Maďarsku – tabuizovaný, takže žiaci vyrastajúci v tomto období nemali jasno v tejto otázke (rovnako ani v otázke vzniku a charakteru prvej ČSR (Vajda, 2013: 194). Rok 1989 priniesol pomalé zlepšenie, pričom ale – ako dokazuje aj Vajda, je problémom, že väčšina slovenských učebnic bola poznačená etnocentrizmom, ktorý neprikladá veľkú pozornosť tým, ktorí Trianonom ničो stratili (Vajda 2013: 200). Príkladom je text jednej z prvých učebnic pre stredné školy autorského duu Dušan Kováč – Ľubomír Lipták z roku 1992, ktorý je delený do 13 kapitol, pričom zvolená téma sa nachádza

¹ Pod maďarskú správu pripadli také mestá ako Nové Zámky, Levice, Šahy, Lučenec, Rimavská Sobota, Rožňava a Košice, ktorých stratu znášali Slováci veľmi ťažko. BYSTRICKÝ, Valerián. Slovenská autonómia za druhej republiky a vznik Slovenského štátu. In FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan (eds.). Slovensko v 20. storočí. V medzivojnovom Československu 1918 - 1938. Bratislava: Veda, 2012, s. 482-483.

² V kontexte nami sledovanej témy si možno vypomôcť definíciou podľa slovenskej historičky Slávky Otcenášovej: „Učebnice vo veľkej miere prispievajú k formovaniu neraz vágnych, no trvácných dojmov o identite a histórii národa a mnoho ľudí si tieto dojmy uchováva aj potom, ako zabudnú všetky naučené historické fakty. To znamená, že sú veľmi dôležitou verzou výkladu toho, kto sme a ako sme sa stali tým, kým sme. Sú súčasťou oficiálnej historiografie a sú spoľahlivým nástrojom i reflexiou šírenia oficiálneho kánonu a politickej indoktrinácie.“ OTČENÁŠOVÁ, Slávka. Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918 – 1989). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010, s. 130. Autorka v tomto diele na stranách 61 – 64, 92 – 94 a 123 – 125 ponúka aj analýzu obrazu Maďarov v československých a slovenských učebniciach. OTČENÁŠOVÁ, Slávka. Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918 – 1989). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010, s. 130. Autorka v tomto diele na stranách 61 – 64, 92 – 94 a 123 – 125 ponúka aj analýzu obrazu Maďarov v československých a slovenských učebniciach.

v tematickom celku IV. *Medzinárodné postavenie Česko-Slovenska medzi dvoma vojnami*, v kapitole *Vznik versaillského systému* (Kovac et al., 1992 : 27-28). Autori v nej približujú tvorbu mierových zmlúv, vrátane Trianonu. Na ôsmich riadkoch poukazuje na zdĺhavé rokovanie s Maďarskom, na obštrukcie, revizionistické požiadavky, ktoré ale nie sú vôbec vysvetlené. Uvádza dátum uzavretia zmluvy 4. júna 1920, podľa ktorej muselo Maďarsko uznať nezávislosť nástupníckych štátov (Kovac et al., 1992 : 35).

Po roku 2005 vznikli v krátkom čase dve učebnice dejepisu pre tretí ročník gymnázií.³ Učebnica z roku 2005, ktorú zostavili Alena Bartlová a Róbert Letz, obsahuje šesť tematických celkov, pričom sledovanej otázke sa venuje tematický celok *Slovensko v Československej republike* s témou *Slovensko vstupuje do ČSR* (Bartlova, 2005 : 29).

Autorka učiva Alena Bartlová spomína tému len okrajovo. S Trianonom sa stretne na strane 35 v stručnom textovom úryvku, ktorý opakovane zmieňuje snahu pripojiť diplomatickými i nediplomatickými krokmi k Maďarsku slovenské územia, ktoré maďarská armáda obsadila v máji 1919 (dve pätiny územia). Pod medzinárodným tlakom sa cudzia armáda stiahla za určenú hraničnú čiaru. Definitívne sa otázka hraníc uzavrela zmluvou zo 4. júna 1920 v Trianone. Text uvádza aj hraničné problémy s Poľskom (Bartlova, 2005: 35). Slovníček je spojený s témou – od pojmu decentralizácia, až po pojmy ako integrita, zvrchovanosť, suverenita. Otázky a úlohy sa venujú nadobúdaniu praktických skúseností vo forme vyhľadávania prvých poslancov zo Slovenska, resp. ministrov pre správu Slovenska.

Viedenská arbitráž sa nachádza v rovnakom celku, avšak v téme nazvanej *Slovensko pod tlakom rozbúrenej Európy* (pp. 65-66). Text stručne poukazuje na stretnutie ministrov zahraničných vecí Nemecka a Talianska za formálnej účasti zástupcov Československa a maďarskej vládnej delegácie. Text dopĺňa farebná mapa znázorňujúca územné straty v prospech Poľska a Maďarska. Učebnica jasne vyčísluje straty v podobe obyvateľov, ornej pôdy, priemyselnej výroby s presným menovaním častí mestských aglomerácií, o ktoré ČSR prišla – Košice, Rožňava, Levice, Lučenec, Rimavská Sobota ai. V texte sa nespomína, ako sa nakladalo s obyvateľstvom na arbitrážnom teritóriu, ktoré hlavne slovenská časť využila na zbavenie sa časti úradníctva českej národnosti. Arbitrážnemu územiu sa venuje následne len úryvok *Z hlbín archívov*, konkrétne z diela *Prehľad poľnohospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918 – 1945* (pp. 309-310). Ukážka poukazuje na skutočnosť, že na dotknutom území ležali predovšetkým produkčné oblasti pre tabak papriku, vinohrady, strukoviny ai. Novinkou je odporúčanie na oboznámenie sa s dielom Ladislava Deáka *Viedenská arbitráž* z roku 1993 (Bartlova, 2005 : pp. 65-66).

Problém slovensko-maďarských vzťahov z obdobia 1939 – 1945 rezonoval v osobitnej kapitole – v tematickom celku *Slovenská republika* a v téme *Slovensko – nový štát na mape Európy*. Treba konštatovať, že autor Róbert Letz sa v celku vyvážene popasoval s celým súborom kontroverzných

³ Obe učebnice uvádzajú, že boli zaradené do zoznamu učebníc, avšak bez udania doby ich platnosti, hoci učebnice vydávané po tomto období už schvaľovaciu doložku s rokmi platnosti (5 rokov) standardne mali.

otázok, počnúc tzv. Malou vojnou (p. 78), cez postavenie národností na Slovensku a v Maďarsku až po zásadu reciprocity (pp. 89-95), pričom tému ilustroval historickými dokumentmi.

Problematika slovensko-maďarských vzťahov sa v medzivojnovom období týkala aj celoeurópskych kontextov. Trianonom sa preto zaoberala aj učebnica *Dejepis pre 3. ročník gymnázií. Svetové dejiny* z roku 2006 od Daniely Kodajovej a Márie Tonkovej. Učebnicu tvoria štyri tematické celky. Trianonu je venovaná téma *Mierové usporiadanie sveta – princípy a realita*, v tematickom celku *Svet na križovatke* (Kodajova et al., 2006 : 32).

Zameriava sa chronologicky na udalosti na mierovej konferencii, podpisu jednotlivých zmlúv, pričom Trianon interpretuje ako zmluvu, ktorá sa rodila ťažko. Zdôrazňuje udalosti po zániku Rakúsko-Uhorskej monarchie, napätú vnútropolitickú situáciu, vznik Maďarskej republiky rád a podpis zmlúv z júna 1920 len pod tlakom medzinárodnej situácie. V časti *Z hlbín archívov* je dôraz kladený na prejavy významných politikov ako Raymond Poincaré a David Lloyd George, nasleduje slovník historika s pojmami priamo súvisiacimi s povojnovou situáciou ako multietnickosť, reparácie, garancia, integrita at. Záverečné otázky a úlohy sa rovnako sústreďujú na multietnickosť, napríklad: „*Aké reformy by podľa Vás zachránili veľké multietnické monarchie pred rozpadnutím?*“ Študenti sa majú vžiť aj do úlohy expertov a pokúsiť sa stanoviť hranice nových štátov. Majú sa pokúsiť odpovedať na otázku, aké kritéria by pri ich vymeriavaní uplatnili (Kodajová et al., 2006 : 36). Situáciu z konca 30. rokov autorka Mária Tonková rozpracovala v učive *Smutné dni predvojnovkej krízy a prvé ohniská vojny*. Na rozdiel od Mníchovskej dohody tu nenájdeme žiadnu zmienku o Viedenskej arbitráži (Kodajova et al., 2006 : 96).

V súlade s inovovaným Školským vzdelávacím programom už novšie učebnice uvádzajú, že sú schválené na 5 rokov od vydania. Konkrétne ide o učebnicu od autorov Roberta Letza, Márie Tonkovej a Anny Bockovej z roku 2013. Celkovo je rozdelená na 10 tematických celkov, pričom Trianon sa nachádza v celku *Prvý celosvetový vojnový konflikt* v rámci témy *Versaillské usporiadanie Európy* (Letz et al., 2013: 27). Text uvádza, že zmluva bola podpísaná až neskoršie kvôli vnútorným komplikáciám v krajine v podobe vyhlásenia Maďarskej republiky rád. Podrobnostiam a obsahu zmluvy sa pozornosť nevenuje (Letz et al., 2013: 30).

Kapitola ďalej pokračuje v otázke národnostných menšín a vzniku Spoločenosti národov. Možno konštatovať, že Trianonu – na rozdiel od textu súvisiaceho s neskorším vývojom, ktorý vyvrcholil Viedenskou arbitrážou z 30. rokov 20. storočia, nie je venovaná dostatočná pozornosť.

Viedenská arbitráž je zaradená do tematického celku *Slovenská republika 1939 – 1945* v rámci témy *Rozhoduje sa o osude Česko-slovenskej republiky*. Text sa začína už neúspešnými rokovaniami v Komárne z októbra 1938, pričom v dôsledku nezdaru došlo k Viedenskej arbitráži za prítomnosti zástupcov Nemecka a Talianska. Učebnica jednoznačne poukazuje na stratu 21 % územia Slovenska. Doplnkový text presne menuje mestá ktoré pripadli Maďarsku ako Senec, Galanta, Dunajská Streda, Nové Zámky, Vráble, Šurany, Levice, Lučenec, Filákov, Rimavská Sobota, Rožňava, Košice, Veľké Kapušany. Upozorňuje aj na infraštruktúrny problém v podobe

prerušená dopravného spojenia medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. Text, ktorý bol oproti predchádzajúcim učebným publikáciám pridaný, uvádza, že došlo k prepúšťaniu zamestnancov slovenskej národnosti z radov učiteľov, úradníkov, poštarov, železničiarov na pričlenenom území ako i k prenasledovaniu Slovákov. Symbolom sa stala Mária Kokošová, ktorú zastrelili na Vianoce 1938 maďarskí žandári v Šuranoch. Doplnená bola aj časť *Z historických prameňov*, kde sa priamo nachádza ukážka z rokovania z Komárna z októbra 1938. Na danú stať nadväzujú otázky – po prečítaní ukážky študenti následne majú zodpovedať, aké argumenty a stanoviská mali delegácie. V záverečnej časti (*Kontrolujeme a prehlbujeme vedomosti*) je úlohou študentov uviesť súvislosť medzi Mníchovskou dohodou a Viedenskou arbitrážou ako aj jej dôsledky. Slovník vysvetľuje obsah pojmu arbitráž (Letz et al., 2013 : 140).

Žiadna z vyššie uvedených učebníc nemá metodický pokyn ani pracovný list (hoci pre prvý ročník gymnázií pracovný list publikovaný bol), rovnako to platí aj o absentujúcej dejepisnej čítanke.

Učebnice pre základné školy na Slovensku

Náplň učebníc nie je z pohľadu skúmanej problematiky optimálna ani na druhom stupni základných škôl, resp. na osemročných gymnáziách. Učebnica pre základné školy *Dejepis 4: Slovensko v novom storočí* (prvé vydanie z roku 1996), ktorá zahŕňa obdobie rokov 1914 až 1993, približuje územné konštituovanie ČSR. Hoci sa v texte píše o problémoch s vytýčením hraníc, so začleňovaním Slovenska do novej republiky (pp. 16-17), ako aj o problematike národnostných menín v medzivojnovom období (pp. 28-29), sumárne možno poznamenať, že učebnica nepodala žiakom žiadnu informáciu nielen o Trianone, ale ani o Benešových dekrétach či o reslovakizácii. Absencia niektorých dôležitých informácií je jej nepochopiteľným hendikepom. Na druhej strane je detailnejšie v dvoch učivách *Mračná nad Česko-Slovenskom* a *Od autonómie k samostatnosti* charakterizovaná Viedenská arbitráž. Špeciálna pozornosť je venovaná postaveniu Slovákov na arbitrážnom teritóriu, ktoré nazýva „okupovaným územím“ (Kovac et al., 1996, 2000 a 2003: 37, 40). Sledovanú problematiku dotvárala učebnica svetových dejín pre 9. ročník, ktorej autorka Herta Tkadlečková píše o vzniku nástupníckych štátoch po tom, čo sa Karol Habsburský vzdal uhorského trónu, a národnostných menšinách v nich (Tkadlečková et al., 1995: 16). Ďalšou učebnicou, pri ktorej sa zastavíme, je *Dejepis pre 9. ročník základných škôl a 4. ročník gymnázia s osemročným štúdiom* z roku 2012. Učebnica obsahuje tematický celok *Prvá svetová vojna*, kde sa v téme *Ako sa rodil mier* zameriava pozornosť mierovej konferencii ako takej, t.j. všeobecne utváraníu mierových zmlúv. Problematike stanovenia hraníc, bez uvedenia Trianonskej zmluvy, je poskytnutý priestor v téme *Nové štáty na mape Európy*⁴ (Kratochvíl et al., 2012: 24-25 a 30). Väčšej pozornosti je v tejto učebnici venovaná otázka Viedenskej arbitráže (pp. 64-65), kde sa arbitráž uvádza ako priamy dôsledok

⁴ Pozitívnym doplnkom tejto učebnice dejepisu sa neskôr stal pracovný list KOLEKTÍV autorov. Hravý dejepis 9. Bratislava: Taktik, 2016, 76 s.

Mníchovskej dohody. Slovensko stratilo pätinu územia, pričom na zabratom území došlo k prudkej strate životnej úrovne a prudkému národnostnému útlaku. Informácie sú doplnené o Poľsko, pod ktorého správu prešlo 226 km² územia na Orave a Spiši. Text dopĺňa aj mapa s farebnými vyznačeniami odstúpených území po Viedenskej arbitráži. V slovníčku je slovo arbitráž. Jednou z úloh, ktoré má žiak ovládať, je charakteristika dôsledkov Viedenskej arbitráže pre Slovensko. Ikonický materiál je doplnený fotografiou, na ktorej vyhlásenie arbitráže číta minister zahraničných vecí Tretej ríše Joachim Ribbentrop (Kratochvil et al. 2012: 64-65) V prípade učebníc pre školy s maďarským vyučovacím jazykom platila na Slovensku prax, že šlo o preklady slovenských učebníc s určitými doplnkami. Takýto prístup zmenila až séria maďarských učebníc autorskej dvojice László Kovács – Attila Simon, ktorá ponúkla aj problematiku Trianonu v multiperspektívnom kontexte (Kovacs et al., 2000).

Sonda do najnovších učebníc v Českej republike

Keďže v prípade Trianonskej tematiky šlo o problém spoločného štátu, určitým vzorom, ktorým sa možno v rámci didaktiky dejepisu inšpirovať, je dejepisné vyučovanie v Českej republike. Viditeľný rozdiel vidieť nielen v odlišnej hodinovej dotácii dejepisu pre stredné školy týždenne, ale aj v inej učebnicovej politike. Príkladné sú najmä české učebnice pre stredné školy z vydavateľstva Didaktis. Menované vydavateľstvo napĺňa aktuálne didaktické trendy, a to nielen učebnicou z roku 2014 prepojenou s čítankou a geografickou mapou, ale aj s pracovnými listom a metodickým pokynom. Učebnica, zostavená kolektívom autorov pod vedením Jana Dvořáka, je delená do 5 tematických celkov, ktorú dopĺňa samostatná Historická čítanka s dejepisnými mapami ku každému celku zvlášť. Problematika Trianonskej zmluvy sa nachádza v tematickom celku *Prvá svetová válka a nová Evropy* pod témou *Mírové smlouvy a nová mapa Evropy* (Dvorak et al., 2014 : 27). V samostatnom odseku – *Trianonská dohoda, maďarský revizionizmus a Malá dohoda* – poukazuje na skutočnosť, že zmluva neznamenala pre Maďarsko len územné straty, ale mala aj ekonomické dopady, čo viedlo k snahám o revíziu dohody. Spomína sa vznik Republiky rád na čele s Bělom Kunom. Autori nezabúdajú na skutočnosť, že podpisom zmlúv nepokoje na hraniciach maďarsko-československých neustali a dochádzalo k útokom na predstaviteľov československej správy (menujú konkrétne prípady z rokov 1921,1922) (Dvorak et al., 2014: 28).

Podrobnostiam zmluvy či jej okolnostiam sa veľa pozornosti nevenuje (Dvorak et al., 2014: 66). Učebnicu dopĺňa pracovný list od rovnakého autorského zloženia, ktorý k téme Trianonu obsahuje cvičenia na strane 22. Cvičenia vo všeobecnosti rozvíjajú analytické myslenie, pričom pre Trianon sú vymedzené okrem použitia karikatúr dve cvičenia. Prvé z nich, cvičenie č. 9 , sa sústreďuje na maďarské národnostné požiadavky. Otázky, na ktoré majú študenti odpovedať, ich odkazujú na modelovú situáciu, pri ktorej si majú predstaviť, že by Maďarsko vyšlo z mierových rokovaní bez územných strát. Následne majú diskutovať, za akých okolností by k takej situácii mohlo dôjsť a aké by malo dôsledky pre politickú situáciu v strednej Európe (Dvorak et al., 2014 : 22).

Nasledovné cvičenie sa zameriava na praktické argumenty – žiaci majú doplniť do dvoch kategórií politické príčiny a územno-politické príčiny spojené s maďarským revizionizmom.⁵ Doplnením učebných pomôcok je sprievodca pre učiteľa, v ktorom sa otázka Trianonu preberá na strane 47. Prekvapivo učebnica, ani jej čítanková časť neprináša ani jeden úryvok Trianonskej mierovej zmluvy, ani nevysvetľuje bližšie jej význam s ohľadom na stanovenie hraníc.

Trianon v historiografii na Slovensku

S didaktikou dejepisu sú pupočnou šnúrou previazané výsledky historickej vedy. Doterajší výskum slovensko-maďarských vzťahov v 20. storočí sa na Slovensku sústredil predovšetkým na skúmanie počiatkov nového údelu, teda podmienok jej života v medzivojnovom Československu. Pokiaľ ide o obdobie po Viedenskej arbitráži v roku 1938, pozornosť slovenskej i maďarskej historiografie v rámci tejto turbulentnej fázy sa z dôvodu niekoľkonásobného zníženia počtosti maďarskej menšiny obracala len na niektoré parciálne otázky, napríklad medzištátne slovensko-maďarské vzťahy či problematiku vtedajšej politickej reprezentácie na čele s lídrom menšiny Jánosom Esterházym. Určitým vzorom je po kvalitatívnej a kvantitatívnej stránke pomerne dobre spracovaná etapa slovensko-maďarskej relácie po druhej svetovej vojne (Vadkerty, 2002).

Práve na Trianone, ktorý zostáva gordickým uzlom vzťahov Maďarska so svojimi susedmi, môžeme jasne vidieť, ako sa tá istá udalosť môže interpretovať historiografiami rozlične. Napriek tomu, že Trianon je kľúčovým medzníkom zakomponovaným nielen v hodnoteniach slovensko-maďarských vzťahov, ale aj pri štúdiu slovenského národného príbehu ako takého, v slovenskej (rovnako aj českej) historickej spisbe stál na okraji centra pozornosti. Tak exponovaný medzník ako Trianon si ale zaslúži maximálnu pozornosť historikov, ktorí môžu skúmať rôzne aspekty, od rozpadu a vzniku štátov, cez otázky etnicity až po historickú pamäť. V porovnaní s maďarskou produkciou nemožno objem vedeckých prác z pera slovenských a českých historikov, ktoré sa problematiky Trianonu priamo alebo čiastočne dotýkali, hodnotiť priaznivo. Napriek tomu treba poznamenať, že za posledných 30 rokov vyšlo viacero štúdií a monografií, ktoré sa touto témou bližšie zapodievali. Takými boli napríklad práce Mariána Hronského, Ladislava Deáka, Milana Krajčoviča, Bohumily Ferenčuhovej, Petra Švorca, Milana Olejníka ai., z mladšej generácie bádateľov Miroslava Michelu, Lászlóa Vörösa, Antona Hruboňa a ďalších.⁶ Analýzu Trianonu v slovenskej historickej spisbe bližšie načrtol popredný slovenský historik Štefan Šutaj vo svojej štúdií zverejnenej v spomínanom zborníku „*Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*“ z roku 2013. Vyplýva z nej potvrdenie faktu, že väčšina slovenských historikov považuje existenciu Uhorska v situácii, v akej sa nachádzalo pred rokom 1914, za neutržateľnú. O jeho zachovanie národy Uhorska – okrem maďarského –

⁵ Viedenská arbitráž je na strane 56, konkrétne sa jej venujú cvičenia č. 9. Žiak má v texte nájsť faktické chyby a opraviť ich.

⁶ Z českých historikov možno spomenúť práce Jaroslava Valentu, Evy Irmanovej, Jindřicha Dejmečka či Andreja Tótha.

nemali záujem, lebo im neboli ponúknuté rovnoprávne a demokratické podmienky pre ich existenciu. Ich politické elity sa podieľali na koncipovaní nových možností, ktoré boli atraktívnejšie a výhodnejšie z národného aj ekonomického aspektu ako alternatívy ponúkané v čase ukončovania prvej svetovej vojny maďarskými reprezentáciami (Sutaj, 2013: 114). Je potrebné doplniť, že dnes už na Slovensku existujú kritické práce o uhorských dejinách, ktoré ako dôvod narušenia koexistencie viacerých národov v dobe moderného nacionalizmu v krajine vidia v nepochopení, necitlivosti a antagonizmom na oboch (väčšinovej maďarskej i národnostných) stranách (Konya et al., 2014 : 758-759).

Na margo východísk ...

Analýza tohto stavu prináša viacero zistení a poučení. Dôvodom nevyhovujúceho stavu je do veľkej miery opomínanie didaktiky dejepisu na Slovensku a všeobecné podceňovanie významu výučby dejepisu, ktoré má za následok znižovanie jej hodinovej dotácie. Autori učebných médií i z týchto príčin zväčša prioritizujú politické dejiny. Na škodu je, že hlbšej pozornosti tak unikajú sociálne dejiny či dejiny každodennosti, máme tiež poskromné poznatky o Poliakoch, Ukrajincoch, Rusínoch, Čechoch i o Maďaroch. Pritom perspektíva, akým spôsobom preberané učivo a učebnú látku v tomto smere obohatiť, je v hľadaní cesty k prekonávaniu konfliktov (často politicky živených) skrz precíznejšie a vecné poznanie histórie. Rozhodujúce sporné otázky, na ktoré sa bude potrebné sústrediť, definoval Marián Hronský: 1. interpretácia charakteru, príčin a dôsledkov historického procesu rozpadu Uhorska, 2. hodnotenie podielu národno-emancipačných hnutí a národných programov na definitívne povojnové usporiadanie stredovýchodnej Európy, 3. rozdielny prístup k úlohe víťazných veľmocí pri rozhodovaní o vzniku nových národných štátov a k rokovaniu mierovej konferencie (Hronský, 2011: 10).

Miroslav Michela upozorňuje, že historická obec sa profiluje aj na verejnosti, keďže k jej zviditeľneniu dochádza najmä prostredníctvom rôznych ideologicky prezentovaných káuz so silným emocionálnym nábojom. Avšak v nich sa do veľkej miery len dookola opakujú tie isté argumenty a interpretačné vzorce, ktoré sa niekedy už viac podobajú mytologickým naráciám a zaklínadlám, ako snahám o racionálnu rekonštrukciu minulosti (Michela, 2008 : 11).

Na druhej strane viacerí autori varujú, že opomínanie témy v školskej výuke dejepisu prispieva ku vzniku negatívnych historických mýtov a nevhodných stereotypov uvažovaní o historických udalostiach (Labischova, 2011 : 9). Nové pohľady, ktoré budú reflektovať také priority ako kritérium ľudskosti a zodpovednosti človeka za celok, môžu do výučby dejepisu priniesť detailnejší regionálny výskum, resp. výskum každodennosti a môžu tak dokresliť mozaiku poznatkov nielen v rámci skúmania slovensko-maďarských vzťahov, ale aj v rámci skúmania dejín medzivojnovej ČSR a Slovenskej republiky. Tie by mohli ponúknuť odpovede, do akej miery politické režimy v strednej Európe zasahovali a ovplyvňovali životy bežných menšinových občanov nielen v politickej sfére, ale aj v kultúrnej, výchovnej či sociálnej oblasti, aké podmienky mali minority pri zakladaní a pôsobení

spolkov a novinových redakcií, pri používaní materinského jazyka v školstve, kultúre a pri náboženských obradoch. Inšpiratívne by mohli byť aj zistenia na otázky, či a v akej forme prichádzalo k reštrikciám v programe výchovy a vzdelávania detí maďarskej národnosti, aké kroky činila vtedajšia maďarská spoločenská elita, aby postavenie súkmeňovcov zlepšila, ako podporovala maďarské rodiny, aké nosné faktory vplývali na život menšiny a akú úlohu zohrávala propaganda.

Učebnice ako didaktické prostriedky majú v edukačnom procese kľúčovú pozíciu, za pozornosť stojí tiež väzba medzi učiteľom a učebnicou, resp. medzi učiteľom a preberanou látkou. Súdobá didaktika rozlišuje tri roviny existencie vzdelávacieho obsahu – subjektívnu, intersubjektívnu a objektívnu. Z pohľadu prezentovanej problematiky je zrejme najdôležitejšia intersubjektívna rovina, t. j. interakcia medzi učiteľom a jeho žiakmi. V ich špecifickom priestore vznikajú varianty dvoch dejov: výkladu historických udalostí a interpretácie historických udalostí (Mares, 2017: 37).

Oveľa kritickejšia práca so študentmi je potrebná aj na Slovensku, najmä na slovenských katedrách histórie, teda budúcimi učiteľmi dejepisu, ktorým treba ponúknuť aj otázky o podstate problému – prečo bola hranica spornou, ako bola vytýčená, aké dôsledky malo jej určenie, prečo problém pretrváva dodnes a pod. Malo by byť štandardom, aby študenti pracovali na seminároch s rôznorodými menej známymi i neznámymi interpretáciami známych faktov. Potešiteľné je, že v tejto oblasti vidieť určité pozitívne tendencie (existujú vysokoškolské učebné texty k viacerým čiastkovým otázkam slovensko-maďarských vzťahov, ktorých časť vznikla zo vzájomnej odbornej spolupráce).⁷

Záver

Na Slovensku výskum, ktorý by sa zaoberal reálnou podobou školského vyučovania dejepisu u žiakov základných a stredných škôl aj študentov učiteľstva, je marginálny. Jeho obsahom by mal byť vzťah k histórii, historickým stereotypom, hodnoteniu niektorých historických udalostí v minulosti, ako aj postoje k vybraným kontroverzným udalostiam (Mares, 2017: 36-56). Historiografia tvorí – rovnako ako v minulosti – aj dnes, v podmienkach súčasnej parlamentnej demokracie jeden z efektívnych nástrojov politiky pri pôsobení na spoločnosť. Keďže pre politické aparáty nie je nezvyčajná inštrumentalizácia histórie a účelové ponechávanie priechodu emóciám, úlohou historickej vedy by okrem samotného výskumu malo byť poukázanie na funkciu historiografie pri sledovaní zlomových a zároveň problematických oblastí našich dejín. Na druhej strane však politika nie vždy vie adekvátne oceniť spoločenskú potrebu historiografie, ktorá ako veda má vhodné vlastné nástroje na tvorbu objektívneho systému poznatkov o minulosti. Minulosť Trianonu a jeho dôsledkov je nutné vždy skúmať s realistickým prístupom v širšom kontexte, t. j. nie ako izolovaný fenomén. Platí pri tom téza, že koncept národných dejín nie je jediný možný prístup k

⁷ Napríklad Gabzdilova, Soná. Školský systém na Slovensku v medzivojnovej Československej republike (1918 – 1938). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2014. PEKÁR, Martin. Dejiny Slovenska 1918 – 1945. Vysokoškolská učebnica. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2015.

výskumu histórie, pričom ale osobitosti národných dejín historici nemôžu stratiť zo svojho zreteľa.

Odborná diskusia a poznatky sa za ideálnych podmienok zvyknú transformovať do vyučovacieho procesu. Základný rámec vyučovania na Slovensku predstavuje Štátny vzdelávací program a samozrejme učebnice dejepisu pre základné i stredné školy. Vzhľadom na to, že na Slovensku neexistuje otvorená učebnicová politika, pedagógovia si nemôžu vybrať z viacerých edukačných materiálov tak, ako je to napríklad v susednej Českej republike.⁸ Slovenskou realitou je vždy len jedna zostava učebníc pre dejepisné vyučovanie pre základné a stredné školy. Schvaľované sú ministerstvom školstva pre príslušný ročník a typ školy, pričom aktuálne spájajú v každej z nich národné i svetové dejiny.⁹ Aj preto by učebnice mali v budúcej tvorbe reflektovať najnovšie poznatky vedeckého bádania, dozaista v zjednodušenej podobe, ale napriek tomu podávajúce čo najkomplexnejší rozmanitý obraz o udalostiach a dejoch v minulosti uskutočňovaných vo svete, ako aj na Slovensku, aby dokázali plnohodnotne rozvíjať a formovať schopnosti žiakov (Duchovicova, et al., 2018 : 258-272). Zástupca mladšej generácie slovenskej historiografie Martin Pekár, ktorý analyzoval obraz Maďarov v dejepisných učebniciach v rokoch 1989 – 2008, zhrnul, že v prípade gymnaziálnych učebníc je pohľad väčšiny autorov na národné dejiny stereotypný, povrchný, jednostranný, bez názorových alternatív a niekedy i alibistický (Pekár, 2008:198).

Aká by teda mala byť úloha didaktiky dejepisu v odbúravaní stereotypov? Mnoho odborných pojednaní k tejto otázke smeruje k tomu, že v prvom rade by tvorcovia učebníc a následne ani učitelia nemali stereotypné prvky ignorovať, ale naopak, aktívne sa snažiť o ich odstránenie prostredníctvom riadneho uchopenia historickej témy, vrátane akceptovania názorovej plurality. Tento cieľ sa dá dosiahnuť len vtedy, ak nebudú tému „abstraktne“ obchádzať či minimalizovať poznatky (Duchovicova et al., 2019: 49-55).

PodĎakovanie

Táto práca vznikla s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-15-0368“. Prax v centre odborovej didaktiky, odborová didaktika v Centre praktickej prípravy. Je aj čiastkovým výstupom projektov VEGA č. 1/0093/18 Od demokracie k autoritárstvu. Zmeny slovenskej spoločnosti počas autonómie (1938-1939) na príklade Ponitria.

Bibliographic references

⁸ Problematike by pomohol aj vzdelávací metodický portál, plne funkčný v Českej republike – rvp.cz, ktorý na Slovensku absentuje. Pomohol by prepojiť didaktické prístupy a metódy s najnovšími historiografickými poznatkami. Napomohol by (nielen) začínajúcim pedagógom plasticky uchopiť tému, čím by sa zlepšil samotný výchovno-vzdelávací proces.

⁹ Zhruba do roku 2010 boli na Slovensku k dispozícii pre každý ročník základných i stredných škôl dve samostatné učebnice dejepisu – jedna pre národné dejiny a druhá pre svetové dejiny. Slavonic Pedagogical Studies Journal, eISSN 1339-9055, ISSN 1339-8660, Volume 9 Issue 2, 2020

- ADAM, M. et al. 1965. Diplomaciai iratok Magyarorszag kulpolitikajahoz 1936 – 1945 II.: A Muncheni egyezmeny letrejotte es Magyarorszag kulpolitikaja 1936 – 1938. Budapest: Akademiai kiado, .
- ATTILA, S. 2010. Vplyv statopravných a politických zmien z konca roka 1938 a zo zaciatku roka 1939 na postavenie madarskej mensiny (so zvlastnym zretelom na bratislavskych Madarov). In BYSTRICKY, Valerian – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Michal (eds.). Rozbitie alebo rozpad? Bratislava: Veda, pp. 313-323.
- ARPAS, R. 2017. Prvky cyrilo-metodskej tradicie ako sucast Pribinovho odkazu? (Oslavy 110. vyrocia krestanstva v Ceskoslovensku). In Konstantinove listy, vol. 10, n. 1, pp. 233-240.
- BARTLOVA, A. – LETZ, R. 2005. Dejepis pre 3. rocnik gymnazii. Bratislava: SPN
- BENES, Z. – GRACOVA, B. 2015. Didaktika dejepisu: mezi socializaci jedince a jeho individualni vychovou. In STUCHLIKOVA, Iva – JANIK, Tomas (eds.). Oborove didaktiky: vyvoj – stav – perspektivy. Brno: Masarykova univerzita, pp. 289-326.
- BYSTRICKY, V. 2012. Slovenska autonomia za druhej republiky a vznik Slovenskeho statu. In FERENCUHOVA, Bohumila – ZEMKO, Milan (eds.). Slovensko v 20. storoci. V medzivojnovom Ceskoslovensku 1918 – 1938. Bratislava: Veda, pp. 477-516.
- CIERNA-LANTAYOVA, D. 1992. Podoby cesko-slovensko-madarskeho vzťahu 1938-1949. Bratislava : Veda.
- DEAK, L. 1990. Slovensko v politike Madarska v rokoch 1938 – 1939. Bratislava: Veda, 189 p.
- DEAK, L. 1986. Zapas o strednu Europu 1933 – 1938. Bratislava: Veda.
- DUCHOVICOVA, J. – FENYVESIOVA, L. 2019. Applying of strategies of critical and creative thinking by teachers according to the teaching subject and degree of education. In Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research vol. 9, n. 1, pp. 49-55.
- DUCHOVICOVA, J. – KOLENAKOVA , R.S. 2018. Mental mapping strategy in educative process and the quality of pupil's learning performance In Xlinguae, vol. 11, n. 2 , pp. 258-272.
- DVORAK, J. et al. 2014. Moderni dejiny pro stredni skoly. Praha: Didaktis.
- DVORAK, J. et al.2014. Moderni dejiny pro stredni skoly. Pracovni sesit. Praha: Didaktis.
- GABZDILOVA, S. et al. 2011.Vybrane aspekty postavenia madarskej minority na Slovensku v rokoch 1918 – 1929. Kosice: Spolocenskovedny ustav SAV.
- GABZDILOVA, S. 2014. Skolsky system na Slovensku v medzivojnovovej Ceskoslovenskej republike (1918 – 1938). Kosice: Univerzita Pavla Jozefa Safarika.
- HRONSKY, M. 2011. Trianon. Vznik hranic Slovenska a problemy jeho bezpecnosti (1918 – 1920). Bratislava: Veda.
- KODAJOVA, D. – TONKOVA, M. 2006. Dejepis pre 3. rocnik gymnazii. Svetove dejiny. Bratislava: SPN..
- KOLEKTIV autorov.2016. Hravý dejepis 9. Bratislava: Taktik.
- KONYA, P. et al.2014. Dejiny Uhorska. Bratislava: Citadella.

- KRATOCHVIL, V. – KOVAC, D. – KAMENEC, I. – TKADLECKOVA, H. 2012. Dejepis pre 9. ročník ZŠ a 4. ročník gymnázia s osemročným štúdiom. Bratislava: SPN.
- KOVAC, D. – KAMENEC, I. – KRATOCHVIL, V. 1998. Tortenelem 4. Szlovakia az új evszazadban. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana.
- KOVAC, D. – LIPTAK, L. 1992. Kapitoly z dejín pre stredné školy. Bratislava: SPN.
- KOVAC, D. – KAMENEC, I. – KRATOCHVIL, V. 1996. Dejepis 4. Slovensko v novom storočí : Učebnica pre 9. ročník základných škôl a pre 4. ročník osemročných gymnázií. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana.
- KOVACS, L. – SIMON, A. 2000. A magyar nép története a 20. században. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- LABISCHOVA, D. 2011. Kľúčové momenty a kontroverzné udalosti poválečnej histórie v historickom vedomí zaku, študentu a učiteľa (výsledky empirického výskumu). In Sborník prác Pedagogiky fakulty Masarykovy univerzity v Brne, roč. 25, č. 2, s. 9-25.
- LETZ, R. – TONKOVA, M. – BOCKOVA, A. 2013. Dejepis pre 3. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: SPN.
- LETZ, R. 1995. Nacrť dejín Uhorska a Maďarska. Bratislava: Polygrafia, 1995.
- MARES, J. 2017. Etické dilemá učiteľa dejepisu aneb jak vyučovat o kontroverzních obdobích dejín? In Historie – Otázky – Problémy, roč. 9, č. 2, s. 36-56.
- MICHELA, M. 2018. Uhersko-maďarské tradície. In HAJKOVA, Dagmar et al. Sláva republiky! Oficiálne sviatky a oslavy v meziválečnej Československu. Praha: Nakladatelství Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., pp. 431-468.
- OTCENASOVA, S. 2010. Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918 – 1989). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika.
- PEKAR, M. 2008. Maďari a maďarská menšina na Slovensku v slovenských učebniciach dejepisu po roku 1989. In SUTAJ, Stefan et al. Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989. Prešov: Universum, pp. 184-199.
- PEKAR, M. 2015. Dejiny Slovenska 1918 – 1945. Vysokoskolská učebnica. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika.
- SPROCHA, B.– TISLIAR, P. 2012. Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919 – 1940. Brno: Tribun EU.
- SPROCHA, B.– TISLIAR, P. 2016. Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1938 – 1945. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z.
- SUTAJ, S. 1993. Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Bratislava: Veda, 1993.
- SUTAJ, S. 2013. Trianon v historickej pamäti na Slovensku. In MICHELA, Miroslav – VOROS, László et al. Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva : K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku. Bratislava: Historický ústav SAV, pp. 115-130.
- TKADLECKOVA, H. – KRATOCHVIL, V. 1995. Svet v novom storočí. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana.

VADKERTY, K. 2002. Madarska otazka v Ceskoslovensku 1945 – 1948. Dekrety prezidenta Benesa a ich dosledky na deportacie a reslovakizaciu. Bratislava: Kalligram.

VAJDA, B. 2013. Trianonska problematika a (cesko)slovenske ucebnece dejepisu. In MICHELA, Miroslav – VOROS, Laszlo et al. Rozpad Uhorska a Trianonska mierova zmluva : K politikam pamati na Slovensku a v Madarsku. Bratislava: Historicky ustav SAV, pp. 185-201

Doc. PhDr. Martin Hetényi, PhD.
Department of History Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University in Nitra
Hodžova 1
94901 Nitra,
Slovak Republic
mhetenyi@ukf.sk

Doc. PhDr. Adriana Kičková, PhD.
Department of History Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University in Nitra
Hodžova 1
94901 Nitra,
Slovak Republic
akickova@ukf.sk